

Αναζητώντας ένα εναλλακτικό παραγωγικό υπόδειγμα στην ελληνική αγροτική παραγωγή

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η συζήτηση για την αναζήτηση ενός εναλλακτικού δρόμου ανάπτυξης της αγροτικής παραγωγής για χώρες του Ευρωπαϊκού νότου όπως η Ελλάδα, αποκτά σήμερα ιδιαίτερη σημασία, καθώς η διεθνής οικονομική κρίση και οι πολιτικές λιτότητας, λαμβάνουν διαστάσεις μιας πρωτοφανούς κοινωνικής καταστροφής. Ο πρωτογενής τομέας επομένως αποκτά σημαντικό ρόλο σε μια συνολικότερη πορεία παραγωγικής ανασυγκρότησης που θα μπορέσει να αντιστρέψει την παρούσα κατάσταση και να λειτουργήσει προς όφελος εκείνων των δυνάμεων που παράγουν τον πλούτο και της ευρύτερης κοινωνικής πλειοψηφίας. Το βασικό ερώτημα που προκύπτει είναι εάν υπάρχει η αντικειμενική δυνατότητα μια μικρή χώρα όπως η Ελλάδα να μπορέσει να υλοποιήσει μια τέτοιου τύπου πορεία, η οποία αντικειμενικά θα πάει κόντρα τόσο στο διεθνή καταμερισμό εργασίας που διαμορφώνουν οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές των κανόνων της ελεύθερης αγοράς, όσο και στην ιμπεριαλιστική ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης που καθορίζει τον προσανατολισμό της αγροτικής παραγωγής των κρατών μελών της. Η εμπλοκή της ελληνικής αγροτικής παραγωγής στις συγκεκριμένες πολιτικές έχει μετασηματίσει ριζικά τον χαρακτήρα της. Αυτό αποτυπώνεται στην αλλαγή του προσανατολισμού της με το βάθεμα της αγροτοδιατροφικής εξάρτησης, στην μείωση του αγροτικού πληθυσμού και τη συρρίκνωση του εισοδήματος των μικρομεσαίων παραγωγών, τις τάσεις συγκέντρωσης της αγροτικής γης και της κτηνοτροφίας σε λιγότερα χέρια. Το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης από το 2009 και έπειτα, ενέτεινε την συγκεκριμένη κατάσταση, βγάζοντας στην επιφάνεια με οξύμενο τρόπο την κρίση του πρότερου παραγωγικού υποδείγματος. Με βάση τη διάρθρωση της αγροτικής παραγωγής στο σήμερα, τα επίπεδα παραγωγικότητας και εκμηχάνισης της παραγωγής, και τα υπάρχοντα επίπεδα αυτάρκειας στα βασικά είδη διατροφής, ισχυριζόμαστε πως υπάρχουν αντικειμενικές δυνατότητες επεξεργασίας ενός εναλλακτικού δρόμου ανάπτυξης της αγροτικής παραγωγής. Με βασικό κύτταρο λειτουργίας τους παραγωγικούς συνεταιρισμούς και ένα δημοκρατικό κοινωνικό σχεδιασμό ο οποίος

θα λαμβάνει υπόψη την εγχώρια διατροφική κάλυψη, την προστασία των παραγωγών και τις ισότιμες διακρατικές σχέσεις, μπορούν να αντιμετωπιστούν τόσο τεχνικά ζητήματα, όπως επίσης και να περιγραφεί ένα εναλλακτικό μοντέλο κυκλοφορίας και διάθεσης των αγροτικών προϊόντων. Βασικός παράγοντας που θα κρίνει την έκβαση μιας τέτοιας προσπάθειας, θεωρούμε πως είναι η λαϊκή κινητοποίηση στην ύπαιθρο και στα αστικά κέντρα, ως αποτέλεσμα διαμόρφωσης μιας λαϊκής συμμαχίας που θα μπορέσει να υλοποιήσει αλλαγές μεγάλης κλίμακας.

Λέξεις κλειδιά: Αγροτική παραγωγή, εναλλακτικό παραγωγικό υπόδειγμα, Ευρωπαϊκή Ένωση, Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όταν τον Απρίλιο του 2013 έκανε το γύρο του κόσμου η είδηση για τον τραυματισμό 33 μεταναστών εργατών γης στα χωράφια καλλιέργειας φράουλας στην Μανωλάδα Ηλείας, από επιστάτες που τους πυροβόλησαν όταν πήγαν να ζητήσουν τα δεδουλευμένα τους, κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί πως σε μια Ευρωπαϊκή χώρα τον 21^ο αιώνα, αναπτύσσονται σχέσεις εργασίας που προσομοιάζουν με συνθήκες δουλοπαροικίας. Προφανώς, η περίπτωση της καλλιέργειας φράουλας¹, η οποία αποτελεί μία από τις εξαγωγικές ναυαρχίδες της ελληνικής γεωργίας, δεν αποτελεί τον κανόνα στις σχέσεις παραγωγής που αναπτύσσονται στην ελληνική ύπαιθρο, οι οποίες σε πολύ μεγάλο βαθμό καθορίζονται από τη μικρομεσαία διάρθρωση του κλήρου και τις οικογενειακού τύπου εκμεταλλεύσεις. Αποτυπώνει όμως πολύ γλαφυρά τις εκρηκτικές διαστάσεις που έχει προσλάβει σε συνθήκες οικονομικής κρίσης το συνολικό παραγωγικό υπόδειγμα της ελληνικής γεωργίας, το οποίο βρίσκεται σε άμεση εμπλοκή και εξάρτηση με το διεθνή καταμερισμό εργασίας και τις ευρωπαϊκές πολιτικές.

Επομένως, μια συζήτηση για την αγροτική παραγωγή για χώρες του ευρωπαϊκού νότου όπως η Ελλάδα, οφείλει να πατάει σε κάποιους συγκεκριμένους άξονες και να λαμβάνει υπόψη της συγκεκριμένες παραδοχές. Η πρώτη παραδοχή έγκειται, όπως προαναφέρθηκε, στο γεγονός πως οι συγκεκριμένοι κοινωνικοί σχηματισμοί

¹ Η καλλιέργεια φράουλας με συνολική κάλυψη που ξεπερνά τα 1.200 εκτάρια, αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση καπιταλιστικοποιημένης γεωργικής παραγωγής. Έχει καθαρά εξαγωγικό προσανατολισμό, ετήσιο κύκλο εργασιών που προσεγγίζει τα 100 εκατομμύρια ευρώ, και εποχική εργασία που αριθμεί περίπου 5.000 αγρεργάτες κατ' έτος, οι οποίοι είναι κατά αποκλειστικότητα μετανάστες.

εντάσσονται στο διεθνή καταμερισμό εργασίας μέσα από το φίλτρο της ιμπεριαλιστικής ολοκλήρωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επομένως η αγροτική πολιτική τους ευθυγραμμίζεται στα πλαίσια των συμφωνιών που έχουν συναφθεί μέσω της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ)², η οποία μέσω των συνεχών αναθεωρήσεων της , μετασχημάτισε καθολικά και καθοριστικά τον χαρακτήρα και τον προσανατολισμό της αγροτικής παραγωγής μεταπολεμικά στις χώρες της ΕΕ. Η δεύτερη παραδοχή οφείλει να λάβει υπόψη της πως η διεθνής οικονομική κρίση, η οποία για κοινωνικούς σχηματισμούς όπως η Ελλάδα έχει λάβει τον χαρακτήρα μιας πρωτοφανούς κοινωνικής καταστροφής, τοποθετεί επιτακτικά το ζήτημα ενός εναλλακτικού παραγωγικού υποδείγματος, ως βασικό συστατικό ξεπεράσματός της. Ο πρωτογενής τομέας της αγροτικής παραγωγής δεν θα μπορούσε παρά να είναι βασικός πυλώνας αυτής της διαδικασίας, η οποία προφανώς θα κριθεί από τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς που θα προκύψουν στα πλαίσια της κοινωνικής σύγκρουσης που διεξάγεται αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα. Ισχυριζόμαστε επομένως, πως το στοίχημα ριζικού μετασχηματισμού της αγροτικής παραγωγής και της παραγωγικής ανασυγκρότησης συνολικά, δεν είναι κυρίαρχα ένα ζήτημα τεχνικής αντιμετώπισης, χωρίς βεβαίως να υποτιμάται καθόλου η αναγκαιότητα εξειδικευμένης και επιστημονικά τεκμηριωμένης προσέγγισης του ζητήματος. Είναι πολύ περισσότερο ένα στοίχημα το οποίο θα κριθεί από το κατά πόσο οι κοινωνικές τάξεις που παράγουν τον πλούτο στη χώρα θα μπορέσουν να το επιβάλλουν και με αυτή την έννοια θεωρούμε πως οι κοινωνικές δυναμικές που θα απελευθερωθούν από μια τέτοια διαδικασία θα είναι τόσο μεγάλης κλίμακας που θα παίξουν αντικειμενικά τον καθοριστικό ρόλο.

Οι δυο παραπάνω παραδοχές μας οδηγούν στο συμπέρασμα πως η οποιαδήποτε συζήτηση για την αγροτική παραγωγή, αναγκαστικά οφείλει να απαντήσει σε δύο βασικά ερωτήματα : Μπορούν να συντελεστούν τέτοιου τύπου αλλαγές στο μοντέλο οργάνωσης της αγροτικής παραγωγής χωρίς να επέλθει ρήξη με τους μηχανισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι οποίοι έχουν επιδράσει καθοριστικά στην παρούσα κατάσταση; Μπορεί επίσης μια χώρα του Ευρωπαϊκού Νότου όπως η Ελλάδα να ανακόψει τον βαθμό της αγροτοδιατροφικής της εξάρτησης ,χωρίς να αμφισβητήσει

² Η κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) αποτελεί το ενοποιημένο πλαίσιο κανόνων άσκησης αγροτικής πολιτικής για τα κράτη μέλη της ΕΕ.

ουσιαστικά το διεθνή καταμερισμό εργασίας; Η απάντηση και στα δύο ερωτήματα θεωρούμε πως είναι αρνητική.

Το παρόν άρθρο επιχειρεί να παρέμβει σε μια συζήτηση που είναι ενεργή όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά σε μια σειρά χωρών που βρίσκονται στη δίνη της διεθνούς οικονομικής κρίσης και των νεοφιλελεύθερων πολιτικών λιτότητας και αυστηρής δημοσιονομικής πειθάρχησης. Προσπαθεί να ψηλαφίσει τη δυνατότητα εναλλακτικού δρόμου στην αγροτική παραγωγή μέσα μια συνολικότερη διαδικασία παραγωγικής ανασυγκρότησης και διαμόρφωσης ενός εναλλακτικού παραγωγικού υποδείγματος (Sotiris, 2014) προ όφελος εκείνων των κοινωνικών δυνάμεων που παράγουν τον πλούτο, αλλά είναι καταδικασμένες στην παρούσα κατάσταση να τον στερούνται.

Η δομή του άρθρου ξεκινά με μια σύντομη επισκόπηση του χαρακτήρα και των μεταβολών στην αγροτική παραγωγή της Ελλάδας έτσι όπως διαμορφώθηκε μεταπολεμικά και πιο ειδικά μετά την ένταξη της Ελλάδας στη ΕΟΚ και μετέπειτα στην ΕΕ και στους κανονισμούς της ΚΑΠ. Επιχειρεί να κάνει μια πιο λεπτομερή καταγραφή των μετασχηματισμών που έχουν συντελεστεί την τελευταία δεκαετία η οποία χαρακτηρίζεται από την υλοποίηση την αναθεώρησης της ΚΑΠ του 2003, που ουσιαστικά επέτεινε την αποδιάρθρωση της αγροτικής παραγωγής, όπως επίσης και των μεταβολών που έχουν συντελεστεί από την είσοδο της Ελλάδας στον μηχανισμό στήριξης και στο μνημόνιο από το 2009 έως και σήμερα. Τα στατιστικά στοιχεία που παρατίθενται στο παρόν άρθρο αποτελούν δημοσιευμένες επεξεργασίες στοιχείων της Eurostat³, της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, καθώς και μελετών της ΠΑΣΕΓΕΣ⁴. Η παράθεση δε αυτών των στοιχείων, έχει ως σκοπό να χαρτογραφήσει τις μεταβολές που έχουν συντελεστεί στην αγροτική παραγωγή, όπως επίσης και να αποτελέσει βάση εξαγωγής εκτιμήσεων σε σχέση με τις τάσεις που διαγράφονται. Πιο συγκεκριμένα θα μελετηθούν οι μεταβολές στη χρησιμοποιούμενη γεωργική γη, στον αριθμό των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, στο μέγεθος και τη διάρθρωσή τους, στην διάρθρωση της εργασίας και στις σχέσεις παραγωγής. Παράλληλα, θα παρατεθούν στοιχεία σε σχέση με τα επίπεδα αυτάρκειας στα βασικά προϊόντα φυτικής και ζωικής προέλευσης, προκειμένου να εκτιμηθεί ο βαθμός αγροτοδιατροφικής εξάρτησης αφενός, καθώς και να εκτιμηθεί η δυνατότητα βραχυπρόθεσμης προσαρμογής της

³ Η Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (Eurostat), αποτελεί την στατιστική υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

⁴ Η Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Αγροτικών Συνεταιρισμών (ΠΑΣΕΓΕΣ) είναι το τρίτοβάθμιο συνδικαλιστικό όργανο των αγροτικών συνεταιρισμών

αγροτικής παραγωγής στο ενδεχόμενο ρήξης με το υπάρχον ευρωπαϊκό πλαίσιο. Τα στοιχεία κατανομής των επιδοτήσεων της ΕΕ για την αγροτική παραγωγή θα μελετηθούν επίσης, προκειμένου να εξαχθούν συμπεράσματα, τόσο για τον ταξικό προσανατολισμό της πολιτικής ενισχύσεων της ΕΕ, όσο και για την στόχευση στον προγραμματισμό της αγροτικής παραγωγής. Στο τέλος και με βάση τα παραπάνω, θα επιχειρηθεί να περιγραφεί ένα περίγραμμα θέσεων, οι οποίες θα επιχειρηματολογούν στη δυνατότητα ύπαρξης ενός εναλλακτικού πλαισίου στην αγροτική παραγωγή, σε ρήξη με τις ασκούμενες νεοφιλελεύθερες επιλογές και στην κατεύθυνση ενός άλλου δρόμου, που θα συγκρουστεί με το υπάρχον πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των μηχανισμών του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.

ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ.

Η πρόσδεση του ελληνικού κράτους μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στο μπλοκ του δυτικού συνασπισμού εξουσίας, διαμορφώνει τις προϋποθέσεις για τη σύνδεση της Ελλάδας με της Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), τον πρόδρομο της ΕΕ, η οποία υπογράφεται το 1961 (Μελέτες Κέντρου Μαρξιστικών Ερευνών, 1977). Βασικό κομμάτι υλοποίησης των ρυθμίσεων της σύνδεσης, αποτελεί το πλέγμα εναρμονισμού με την Κοινή Αγροτική Πολιτική των χωρών που συγκροτούν την Κοινότητα. Σε αυτή την εξέλιξη σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η εξαγωγική τύχη της ελληνικής παραγωγής καπνού η οποία μέχρι την υπογραφή της συνθήκης πρόσδεσης, διοχετευόταν κατά πολύ μεγάλο ποσοστό στη Σοβιετική Ένωση μέσω συμφωνιών κλήριγκ. Το ότι το πολιτικό στοίχημα για την αλλαγή του εξαγωγικού προσανατολισμού προς τις χώρες – μέλη της ΕΟΚ ήταν τόσο μεγάλο, εξηγεί την ένθερμη υποστήριξη των ΗΠΑ προς την υπογραφή της σύνδεσης, τη στιγμή που τα άμεσα συμφέροντά της ως εξαγωγέα καπνού, φαινομενικά δεν συνέφεραν αυτή την επιλογή (Mogens, 2006).

Ο πυρήνας της διάρθρωσης της αγροτικής παραγωγής μέχρι την υπογραφή της συνθήκης σύνδεσης έχει τις ρίζες του στους συγκεκριμένους όρους μετάβασης στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής κατά τη συγκρότηση του Ελληνικού Κράτους. Οι περιοχές της Νοτίου Ελλάδας και της νησιωτικής Επικράτειας οι οποίες απελευθερώθηκαν πρώτες από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και είχαν αναπτυγμένη εμπορική δραστηριότητα, χαρακτηρίζονται από το μικρό και κατατεμαχισμένο

κλήρο, γεγονός που φανερώνει την ηγεμονία της απλής εμπορευματικής παραγωγής (Μηλιός, 1990), όπως επίσης και το αυξημένο ειδικό βάρος των μικρών παραγωγών ως σημαντικός παράγοντας του επαναστατικού υποκειμένου που εγγυάται την απελευθέρωση. Στον αντίποδα, οι μεγάλες αγροτικές εκτάσεις των περιοχών της Κεντρικής και Βορείου Ελλάδας που προσαρτήθηκαν αργότερα, αποκτούν χαρακτήρα εκμεταλλεύσεων εγγείου προσόδου (Βεργόπουλος, 1975), παρατηρείται το φαινόμενο της δουλοπαροικίας και μεσολαβεί ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, μέχρι την υλοποίηση της αγροτικής μεταρρύθμισης του 1917- 1938, έως ότου ολοκληρωθεί το πέρασμα τους στην απλή εμπορευματική παραγωγή (Μηλιός 2000).

Η υλοποίηση από την πλευρά των ελληνικών κυβερνήσεων της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της αγροτικής παραγωγής, έρχεται να διαμορφώσει μια νέα πραγματικότητα, τόσο όσον αφορά τη διάρθρωση των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, την εξέλιξη του αγροτικού εισοδήματος, την εκμηχάνιση της παραγωγής και την παραγωγικότητα της εργασίας, όσο και ως προς τη διαμόρφωση του εμπορικού ισοζυγίου αγροτικών προϊόντων. Προκειμένου να μπορέσουμε να κατανοήσουμε αυτές τις μεταβολές, οφείλουμε να λάβουμε υπ' όψιν μας και ορισμένα στοιχεία τα οποία καθορίζουν τις συντελεσθείσες αλλαγές κυρίως από την δεκαετία του 1980 και έπειτα. Το πρώτο σχετίζεται με τη στοχευμένη μείωση του πληθυσμού που απασχολείται στην αγροτική παραγωγή, μια πολιτική που ακολουθήθηκε στα πλαίσια της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής και εντάσσεται σε ένα συνολικό πλαίσιο καπιταλιστικών αναδιαρθρώσεων. Αυτό για την περίπτωση της Ελλάδας επέφερε μείωση του αγροτικού πληθυσμού της τάξης του 20%. Από 31% το 1981, ο πληθυσμός που απασχολείται στη αγροτική παραγωγή μειώθηκε στο 12,4 % το 2011 (ΠΑΣΕΓΕΣ, 2013). Το δεύτερο στοιχείο αναφέρεται στην πραγματικότητα που έχει διαμορφωθεί από την σταδιακή ενσωμάτωση της αγροτικής παραγωγής στα πλαίσια της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς. Έτσι, από τις αρχές της δεκαετίας του '80 άρχισε η βαθμιαία άρση των εσωτερικών κοινωνικών ελέγχων πάνω στην αγορά των αγροτικών προϊόντων (προστατευτικοί δασμοί, επιδοτήσεις από τον Προϋπολογισμό, καθορισμός τιμών κ.λπ.) (Φωτόπουλος 2005). Αυτή η πολιτική ακολουθήθηκε είτε ενταγμένη στα πλαίσια του συγκεκριμένου συσχετισμού εντός των κρατών μελών που συνυπέγραφαν την ΚΑΠ, ο οποίος έγερνε προς τις ισχυρές χώρες του «Βορρά», είτε μέσω της σταδιακής εισχώρησης της αγροτικής παραγωγής στους κανόνες του ελεύθερου εμπορίου και της ελεύθερης αγοράς.

Διαδικασία που επισφραγίζεται στα μέσα της δεκαετίας του 1980 με τις συζητήσεις του Γύρου της Ουρουγουάης, της αντικατάστασης της GATT (Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου) με τον ΠΟΕ (Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου) και της τελικής συμφωνίας η οποία αρχίζει να υλοποιείται το 1995⁵. Το τρίτο στοιχείο που πρέπει να εξετάσουμε σχετίζεται με αυτό που ορίζεται και ως μείζον διαρθρωτικό ζήτημα της ελληνικής αγροτικής παραγωγής και είναι ο μικρός και κατατεμαχισμένος κλήρος, ο οποίος σε πολύ μεγάλο βαθμό βασίζεται στην πολυαπασχόληση των εμπλεκομένων στην αγροτική παραγωγή, όπως επίσης και στα μικρά αγροτικά νοικοκυριά με χαρακτήρα αυτοκατανάλωσης.

Η εξέλιξη του προσανατολισμού της αγροτικής παραγωγής

Η ελληνική γεωργία παρουσιάζει μια διευρυμένη παραγωγική βάση, εντυπωσιακή για τα επίπεδα μιας μικρής σε μέγεθος και πληθυσμό χώρας, όπως η Ελλάδα. Σε αυτό συμβάλουν οι ευνοϊκές μεσογειακές εδαφοκλιματικές συνθήκες, οι οποίες επιτρέπουν να αναπτύσσεται μια πλούσια γκάμα τόσο αγροτικών προϊόντων φυτικής προέλευσης, όσο και προϊόντων κτηνοτροφίας και αλιείας. Σε επίπεδο φυτικής παραγωγής καλλιεργούνται δημητριακά (σιτάρι, σίκαλη, βρώμη, αραβόσιτος, ρύζι κ), βιομηχανικές καλλιέργειες (βαμβάκι, ελαιούχοι σπόροι και καρποί, πρωτεϊνικές καλλιέργειες, καπνός, σακχαρότευτλα κ), κτηνοτροφικά φυτά, λαχανικά και άλλα κηπευτικά προϊόντα, αμπελοκομικά προϊόντα (σταφύλια, κρασί, σταφίδα), εσπεριδοειδή, δενδρώδεις καλλιέργειες οπωροφόρων (μήλα, αχλάδια, ροδάκινα, κεράσια κ). Σε επίπεδο κτηνοτροφίας εκτρέφονται κυρίως αμνοερίφια, πουλερικά, βοοειδή, χοίροι και ιπποειδή, ενώ παράγονται γαλακτοκομικά προϊόντα, αυγά και άλλα ζωικά προϊόντα. Σημαντική επίσης είναι και η παραγωγή αλιευμάτων, τόσο παράκτιας αλιείας, όσο και ιχθυοκαλλιέργειας (ΠΑΣΕΓΕΣ, 2012).

Η εξέλιξη του εμπορικού ισοζυγίου αγροτικών προϊόντων είναι ένα δείκτης που μπορεί να μας δώσει μια εικόνα για τον προσανατολισμό της ελληνικής αγροτικής παραγωγής στα πλαίσια υλοποίησης της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής. Το ισοζύγιο των αγροτικών προϊόντων παύει να είναι πλεονασματικό το 1981, την χρονιά που η Ελλάδα μπαίνει στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), τον πρόδρομο της

⁵ Η υπαγωγή της αγροτικής παραγωγής διεθνώς στους κανόνες της νεοφιλελεύθερης αγοράς δεν αποτελεί μια διαδικασία γραμμική και χωρίς αντιφάσεις. Η μη ολοκλήρωση ακόμα του γύρου διαπραγματεύσεων της Ντόχα από το 2001, αποτυπώνει με τον πιο σαφή τρόπο τις ενδοϊμπεριαλιστικές αντιθέσεις που διαμορφώνονται σε ένα πεδίο ρευστό, με την προσπάθεια αναδυόμενων οικονομιών (Κίνα, Ινδία) να αναδιατάξουν συνολικά το διεθνή συσχετισμό δυνάμεις.

Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η τάση μείωσης του πλεονασματικού ισοζυγίου διαγράφεται καθ' όλη τη δεκαετία του 60 και του 70, χρονιές που η χώρα βρίσκεται στο μεταβατικό στάδιο ένταξης στην Κοινή Αγροτική Πολιτική. Έτσι το 1962 τα αγροτικά προϊόντα αντιπροσώπευαν σε αξία το 35,52% από τις συνολικές εξαγωγές στις εννιά χώρες μέλη της ΕΟΚ. Αν στον υπολογισμό αυτό συμπεριλάβουμε και τα προϊόντα βιομηχανικής επεξεργασίας τροφίμων και ποτών, καθώς και τον καπνό, το ποσοστό αυτό έφτανε στο 69,5% του συνόλου των εξαγωγών. Το 1975, οι καθεαυτό γεωργικές εξαγωγές αντιπροσωπεύουν το 20,37% της συνολικής αξίας των εξαγωγών στις εννιά χώρες μέλη της ΕΟΚ, ποσοστό που ανέρχεται στο 35,27%, αν συμπεριληφθούν τα προϊόντα βιομηχανικής επεξεργασίας τροφίμων και ποτών, όπως και ο καπνός. Μία μείωση δηλαδή της περίπου τάξης του 50% (Μελέτες Κέντρου Μαρξιστικών Ερευνών, 1977). Παράλληλα στην 20ετία της προσαρμογής (1960 – 1980), παγιώνεται το ελλειμματικό ισοζύγιο σε κατηγορίες βασικών ειδών διατροφής, όπως είναι τα γαλακτοκομικά είδη, το κρέας και τα δημητριακά.

Η υπαγωγή της ελληνικής αγροτικής παραγωγής στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές της ελεύθερης αγοράς και η άρση του προστατευτικού πλαισίου των αγροτικών προϊόντων, εντείνει ακόμα περισσότερο την ελλειμματική εικόνα του εμπορικού ισοζυγίου. Για την δεκαπενταετία από το 1994 έως το 2008, τη χρονιά πριν το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου για το σύνολο των προϊόντων έχει αυξηθεί κατά 403,81%, ενώ το έλλειμμα του ισοζυγίου των γεωργικών προϊόντων έχει αυξηθεί κατά 529,12%. Επίσης παρατηρούμε ότι ενώ το 1994 το 5,62% του συνολικού ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου αντιστοιχούσε στα γεωργικά προϊόντα, το 2008 το παραπάνω ποσοστό διαμορφώθηκε στο 7,02%. Σημαντικά, όμως στοιχεία προκύπτουν και από την ανάλυση των επιμέρους προϊόντων. Η κατηγορία Δημητριακά παρουσιάζει το 1994 πλεόνασμα στο εμπορικό ισοζύγιο, ενώ το 2008 παρουσιάζει έλλειμμα κατά -365 εκ. ευρώ. Επίσης σημαντικό στοιχείο είναι η μείωση του πλεονάσματος του εμπορικού ισοζυγίου της κατηγορίας Έλαια και Λίπη (μείωση κατά 78,91%) (Πετρόπουλος κ.α., 2010).

Από την παράθεση των παραπάνω στοιχείων προκύπτει ξεκάθαρα η ένταση της αγροτοδιατροφικής εξάρτησης της Ελλάδας στα βασικά είδη διατροφής. Η εξάρτηση αυτή καταγράφεται κυρίως προς χώρες μέλη της ΕΕ και ενισχύθηκε κατακόρυφα από τη στιγμή που η Ελλάδα εντάχθηκε στην Οικονομική Νομισματική Ένωση και

υιοθέτησε το ευρώ για νόμισμα. Για το 2011 το έλλειμμα στο σύνολο των γεωργικών προϊόντων ανέρχονταν σε 1,98 δις ευρώ, ενώ οι Συναλλαγές με χώρες της ΕΕ κατέγραφαν έλλειμμα ύψους 2,14 δις ευρώ, τη στιγμή που καταγραφόταν ένα μικρό πλεόνασμα στις συναλλαγές με χώρες εκτός ΕΕ της τάξης των 156 εκατομμυρίων ευρώ (ΠΑΣΣΕΓΕΣ, 2013). Η πραγματικότητα υλοποίησης από την πλευρά της Ελλάδας των νεοφιλελεύθερων πολιτικών της ΕΕ, αποτυπώνει πως τα ελλείμματα του ευρωπαϊκού νότου τροφοδοτούν τα πλεονάσματα του ευρωπαϊκού βορά με βασικό μοχλό υλοποίησης αυτής της κατεύθυνσης το μηχανισμό της ΚΑΠ και την Οικονομική Νομισματική Ένωση.

Η ευρωπαϊκή πολιτική των Επιδοτήσεων στην αγροτική παραγωγή

Η κατανομή των επιδοτήσεων από την Κοινή Αγροτική Πολιτική, αποτελεί πολύ σημαντική παράμετρο, καθώς ορίζει σε μεγάλο βαθμό, τόσο τον προσανατολισμό των καλλιεργειών, όσο και τη διάρθρωση της συμμαχίας των κυρίαρχων κύκλων (εγχώριων και διεθνών) με μερίδες του αγροτικού κόσμου που απολαμβάνουν και τα πλεονεκτήματα από την ασκούμενη πολιτική. Η αναθεώρηση της ΚΑΠ του 2003 έπαιξε καθοριστικό ρόλο, αφού άλλαξε ριζικά τον τρόπο καταβολής των ενισχύσεων, αποσυνδέοντας τες από τον όγκο της παραγωγής. Η φιλοσοφία αυτής της ρύθμισης βασιζόταν στην εύρεση ενός τρόπου καταβολής της ενίσχυσης, αντικαθιστώντας τις κρατικές κατώτατες εγγυημένες τιμές και το δασμολογικό προστατευτικό πλαίσιο, αφήνοντας ανεπηρέαστες ταυτόχρονα τις διαμορφούμενες παγκόσμιες τιμές των αγροτικών προϊόντων (Λιανός κα, 2009)⁶.

Το γεγονός αυτό, έφερε ουσιαστικά τις επιδοτήσεις σε άμεση αναλογία με το στρεμματικό μέγεθος των εκμεταλλεύσεων, αυξάνοντας την ήδη υπάρχουσα ανισοκατανομή ανάμεσα σε μικρομεσαίους και μεγάλους παραγωγούς. Με βάση τα στοιχεία που είναι διαθέσιμα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και αφορούν το έτος 2011(Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011), παρατηρείται μια τεράστια ανισοκατανομή στην καταβολή των άμεσων πληρωμών, που αποτελούν και το μεγαλύτερο ποσοστό των συνολικών πληρωμών (76,1%). Από τον συνολικό αριθμό των παραγωγών, το 75%

⁶ Βασική εξαίρεση από την πλήρη αποσύνδεση της επιδότησης από την παραγωγή αποτέλεσε η καλλιέργεια βαμβακιού, η οποία αποτυπώνει την εξαγωγική προτεραιότητα από πλευράς ελληνικού κράτους και ΕΕ. Η Ελλάδα παράγει το 80% του βαμβακιού που παράγεται στη ΕΕ, ενώ η συρρίκνωση της εγχώριας κλωστοϋφαντουργίας έχει ως αποτέλεσμα τον κατά βάση εξαγωγικό προσανατολισμό του μεγαλύτερου όγκου της παραγωγής.

εισπράττει ποσό επιδότησης κάτω από 5.000 ευρώ, ποσοστό που αντιστοιχεί στο 17 % της καταβολής του συνόλου των άμεσων ενισχύσεων. Την ίδια στιγμή, το 1,3% των παραγωγών που εισπράττουν ενισχύσεις πάνω από 50.000 ευρώ, απορροφούν το 23% των άμεσων πληρωμών (ΠΑΣΕΓΕΣ, 2014). Παράλληλα, η μέση ενίσχυση ανά δικαιούχο στη χώρα διαμορφώνεται σε τιμές κάτω από 5.000 ευρώ, ποσό το οποίο είναι κατά πολύ μικρότερο από την μέση τιμή ενίσχυσης των κρατών μελών της ΕΕ-15, αλλά και της ΕΕ-27 (Κούρου, 2012).

Το πλαίσιο για την καινούργια αναθεώρηση της ΚΑΠ που θα υλοποιηθεί το 2015, βασίζεται στη συμφωνία για επίτευξη δημοσιονομικού περιορισμού των πόρων που προβλέπονται για την ευρωπαϊκή γεωργία συνολικά. Ο στόχος που έχει μπει, περιλαμβάνει περιορισμό του συνολικού προϋπολογισμού της ΕΕ για τη γεωργία κατά 8%, από 44,3% το 2007, σε 36,1% το 2020 (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2013). Κάνοντας την αντιστοίχιση για την ελληνική πραγματικότητα, αυτό σημαίνει ακόμα πιο δραστικές περικοπές στις ενισχύσεις, οι οποίες υπολογίζεται να μειωθούν κατά 12,15% για τα έτη 2013 – 2020 (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2013). Σε επίπεδο εκμετάλλευσης, η συγκεκριμένη μείωση μεταφράζεται σε βασική ενίσχυση 196 ευρώ ανά εκτάριο για το 2020, από 384 ευρώ που είναι σήμερα.. Η εξέλιξη αυτή αναμένεται να έχει καθοριστική επίπτωση στο αγροτικό εισόδημα. Για το 2012, από το συνολικό ύψος του που αντιστοιχούσε σε 5,57 δις ευρώ, τα 2,9 αποτελούσαν ευρωπαϊκές επιδοτήσεις, ένα ποσοστό δηλαδή της τάξης του 52%.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα πως η πολιτική των ευρωπαϊκών επιδοτήσεων κινείται σε ένα διπλό επίπεδο. Από την μία πλευρά αποτελεί μηχανισμό ταξικής κατανομής των κονδυλίων προς όφελος των μεγαλοπαραγωγών, διοχετεύοντας ένα μικρό μόνο κλάσμα από τις ενισχύσεις στους μικρομεσαίους αγρότες, ως συμπλήρωμα εισοδήματος. Με αυτή την έννοια, αποκτά ρόλο εργαλείου αναδιάρθρωσης της αγροτικής παραγωγής στα πλαίσια συγκέντρωσης γεωργικής γης και ζωικού κεφαλαίου. Από την άλλη, λειτουργεί ως αντισταθμιστικός παράγοντας, προκειμένου να διατηρείται σε επίπεδο κρατών μελών της ΕΕ, η άρση του δασμολογικού προστατευτικού πλαισίου, και η υπαγωγή της αγροτικής παραγωγής στους νεοφιλελεύθερους κανόνες της ελεύθερης αγοράς.

Μεταβολές σε σχέση με τη διάρθρωση της αγροτικής παραγωγής

Άμεση αντανάκλαση της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην αγροτική παραγωγή, τόσο μέσω της έκθεσης στην ελεύθερη αγορά, όσο και μέσω της κατανομής των επιδοτήσεων από τους μηχανισμούς της ΚΑΠ, παρατηρείται και στη διάρθρωση των αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Εξετάζοντας το μέγεθος της χρησιμοποιούμενης γεωργικής έκτασης, βλέπουμε να καταγράφεται μια τάση διατήρησης μέχρι το 2007, με διαστήματα όμως είτε μείωσης (1985 – 1997) είτε επέκτασης (1997 – 2007). Από το 2007 παρατηρείται ριζική μείωση στην χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση, η οποία καταγράφεται το 2010 στα 3,3 εκατομμύρια εκτάρια σε σχέση με τα 4,1 εκατομμύρια εκτάρια το 2007 (ΠΑΣΕΓΕΣ, 2013)⁷. Αντίστοιχη εικόνα παρατηρείται και στον αριθμό των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, ο οποίος καταγράφει σημαντική πτώση ύψους 18% κατά το διάστημα 2003- 2010. Οι καταγεγραμμένες εκμεταλλεύσεις το 2010 είναι 674.880, έναντι των 824.770 το 2003.

Παρόλη τη μείωση του αριθμού των εκμεταλλεύσεων την τελευταία δεκαετία, παρατηρείται μια σταθερή τάση κυριαρχίας της μικρής εκμετάλλευσης διαχρονικά, με το 75% περίπου να αφορούν εκμεταλλεύσεις μέχρι 5 εκτάρια, τη στιγμή που ο μέσος όρος έκτασης εκμεταλλεύσεων της ΕΕ-27 είναι περίπου 12,6 εκτάρια (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011). Αυτή η εξέλιξη προχωρά παράλληλα με μια αργή, αλλά σταθερή τάση συγκέντρωσης της γεωργικής γης, ειδικά στις καλλιέργειες από 20 εκτάρια και πάνω. Πιο συγκεκριμένα, οι εκμεταλλεύσεις από 20 έως 50 εκτάρια από 17.500 (1,8% επί του συνόλου των εκμεταλλεύσεων) το 1987, έφτασαν τις 24.390 (3,6%) το 2010, ενώ για εκμεταλλεύσεις μεγαλύτερες των 50 εκταρίων, ο αριθμός διπλασιάστηκε σχεδόν και από 3.800 (0,4%) εκμεταλλεύσεις το 1987, έφτασε τις 6.680 (0,8%) το 2010. Την ίδια στιγμή, στις εκμεταλλεύσεις κάτω των 5 εκταρίων καταγράφεται σημαντική πτώση του αριθμού (αλλά όχι και του ποσοστού επί του συνόλου των εκμεταλλεύσεων) και από 737.800 (77,4%) το 1987, μειώνονται σε 516.990 (76,6%) το 2010. Αντίστοιχη μείωση ακολουθείται και στον αριθμό των

⁷ Στους παράγοντες που συντέλεσαν σε αυτή τη μείωση της Χρησιμοποιούμενης Γεωργικής Έκτασης, οφείλουμε να συνυπολογίσουμε την παραίτηση της Ελλάδας από τις ποσοτώσεις στην παραγωγή Τεύτων, καθώς επίσης και από την αποσύνδεση από τον όγκο παραγωγής της επιδότησης για την καπνοκαλλιέργεια, στα πλαίσια της συμφωνίας για την αναθεώρηση της ΚΑΠ του 2003. Η κατάρρευση των δύο αυτών παραδοσιακών καλλιεργειών, έφερε συγκεκριμένη αποτύπωση και στη συνολική μείωση της χρησιμοποιούμενης Γεωργικής έκτασης, αφού μεγάλο ποσοστό από αυτές τις εκτάσεις απομακρύνθηκαν τελείως από την παραγωγή χωρίς να επανακαλλιεργηθούν.

εκμεταλλεύσεων από 5 έως 10 εκτάρια, οι οποίες από 140.700 (14,8%) το 1987, φτάνουν τις 83.390 (12,4%) το 2010 (Οικονομάκης,1998), (ΠΑΣΕΓΕΣ, 2013).

Πιο ισχυρές τάσεις συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης παρατηρούνται στο ζωικό κεφάλαιο σε εκμεταλλεύσεις μεγάλες σε σχέση με τον αριθμό ζώων που κατέχουν (Τσιμπουκάκης,2012). Πιο συγκεκριμένα το 1990 οι μικρές κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις έως 15 LSU⁸ αντιπροσώπευαν το 38,41% του Ζωικού Κεφαλαίου και αποτελούσαν το 91,52% του αριθμού των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων. Την ίδια στιγμή οι εκμεταλλεύσεις από 50 LSU και άνω κάλυπταν το 1,06% του αριθμού και το 25,76% του ποσοστού του συνολικού ζωικού κεφαλαίου. Το 2007 για τις εκμεταλλεύσεις έως 15 LSU αντιστοιχεί το 87,46% του συνολικού αριθμού και το 22,99% του συνολικού ζωικού κεφαλαίου. Σε αντίθεση με την παραπάνω μείωση, στις εκμεταλλεύσεις άνω των 50 LSU καταγράφεται θεαματική αύξηση του ποσοστού επί του συνολικού ζωικού κεφαλαίου, το οποίο φτάνει το 39,03% , αντιπροσωπεύοντας το 2,43% του συνολικού αριθμού κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων. Οι συγκεκριμένες εκμεταλλεύσεις σταθεροποιούνται ως ποσοστό και ως αριθμός μετά το 2007, ενώ η μείωση στις μικρομεσαίες εκμεταλλεύσεις συνεχίζει αμείωτα, αποτυπώνοντας την τάση αποδιάρθρωσης της μικρομεσαίας κτηνοτροφικής παραγωγής⁹

Σχέσεις παραγωγής και απασχόληση στην γεωργία

Η απασχόληση στην αγροτική παραγωγή ακολουθεί τα χαρακτηριστικά της διάρθρωσης ως προς το μέγεθος των εκμεταλλεύσεων. Δεσπόζουσα θέση ανάμεσα στις κατηγορίες των απασχολούμενων στην αγροτική παραγωγή αποτελούν οι αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό, καταγράφεται έντονη η βοηθητική απασχόληση εντός την οικογένειας και ακολουθούν οι αυτοαπασχολούμενοι με προσωπικό και οι μισθωτοί. Σε σχέση με τον αριθμό των απασχολούμενων στην αγροτική παραγωγή παρατηρείται μια εκρηκτική μείωση του αγροτικού πληθυσμού καθόλη τη δεκαετία του 1960, ακολουθώντας, αν και αντιφατικά, την τάση που επικρατεί σε όλους τους Ευρωπαϊκούς Κοινωνικούς Σχηματισμούς μεταπολεμικά.

⁸ Το LSU αποτελεί τη μονάδα εκτροφόμενων ζώων που χρησιμοποιεί η Eurostat και αντιστοιχεί σε μία γαλακτοφόρο αγελάδα. Το πλήθος των ζώων μετατρέπεται σε LSU από ένα σύνολο δεικτών οι οποίοι αντανακλούν τις διατροφικές ανάγκες των διαφόρων ειδών που εκτρέφονται.

⁹ Τον Απρίλιο του 2014 κατατέθηκε από την Κυβέρνηση, ύστερα από μνημονιακή υπόδειξη, τροπολογία νόμου που επεκτείνει τον χρόνο που μπορεί να χαρακτηριστεί το παστεριωμένο γάλα ως φρέσκο κατά δύο μέρες. Η τροπολογία αυτή ουσιαστικά απελευθερώνει την αγορά στα εισαγόμενα γαλακτοκομικά προϊόντα, συμπεριλαμβάνοντας ακόμα παραπάνω τους μικρομεσαίους παραγωγούς.

Μέσα σε μια δεκαετία απομακρύνθηκαν από την αγροτική παραγωγή πάνω από 700.000 άτομα, κυρίως νεαρής και παραγωγικής ηλικίας, διαμορφώνοντας την εικόνα του γερασμένου αγροτικού πληθυσμού (Μελέτες Κέντρου Μαρξιστικών Ερευνών,1977) . Έκτοτε, οι απασχολούμενοι στην αγροτική παραγωγή μειώνονται συνεχώς, έως το 2008, στις απαρχές δηλαδή της οικονομικής κρίσης (Η εξέλιξη ως προς την απασχόληση μετά το 2008 θα σχολιαστεί σε ύστερο σημείο του άρθρου). Παρόλη τη γενική μείωση του αριθμού της απασχόλησης, από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα παρατηρείται σημαντική αύξηση της μισθωτής εργασίας, εποχιακής και μόνιμης, γεγονός που αντανακλά την μαζική συμμετοχή των μεταναστευτικών ρευμάτων της δεκαετίας του 90' στην αγροτική παραγωγή. Συγκεκριμένα, ενώ η μη μισθωτή εργασία καταγράφει μείωση από 680.800 EME¹⁰ το έτος 1990 στις 456.600 EME το 2009, η μισθωτή εργασία αυξάνεται και από 65.300 EME το 1990 έφτασε στις 114.000 EME το 2009, αγγίζοντας το 20% της συνολικής αγροτικής εργασίας (Τσιμπουκάκης,2012). Η διαδικασία αυτή ενισχύθηκε από τις πλήρως απορρυθμισμένες εργασιακές σχέσεις στην ύπαιθρο, που για τους μετανάστες αγροεργάτες εξέλαβαν το χαρακτήρα της πλήρους και στυγνής εκμετάλλευσης. Παράλληλα μας οδηγεί να βγάλουμε το συμπέρασμα πως η βασική μείωση οφείλεται στην απομάκρυνση των αυτοαπασχολούμενων από την αγροτική παραγωγή, όπως επίσης και από την μείωση της βοηθητικής εργασίας εντός της οικογένειας. Αντιθέτως η αύξηση της μισθωτής εργασίας συμβαδίζει με τις τάσεις συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης του φυτικού και ζωικού κεφαλαίου.

Η ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ – ΚΡΙΣΗ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

Συγκεκριμένες όμως μεταβολές ως προς την αγροτική παραγωγή συντελούνται το χρονικό διάστημα που ακολουθεί τη στιγμή που στην Ελλάδα ξεσπά η οικονομική κρίση και αρχίζουν να υλοποιούνται οι εξοντωτικές πολιτικές λιτότητας και δημοσιονομικής πειθαρχίας. Αυτές οι μεταβολές σε γενικές γραμμές ορίζονται από την συρρίκνωση της εσωτερικής αγοράς και κατανάλωσης, την υπέρογκη αύξηση της ενεργειακής δαπάνης, την αύξηση της φορολόγησης των παραγωγών, όπως επίσης και από τη συνολική εκτίναξη του κόστους παραγωγής.

¹⁰ Όπου EME (AWU), η Ετήσια Μονάδα Εργασίας, η οποία ορίζεται ως ο όγκος εργασίας τον οποίο καταβάλει ετησίως ένας εργαζόμενος πλήρους απασχόλησης.

Σε αυτό το πλαίσιο, τα συσσωρευτικά προβλήματα που έχουν διαμορφωθεί στην ελληνική αγροτική παραγωγή από την ένταξη της στους ευρωπαϊκούς μηχανισμούς, τόσο ως προς την αξία της αγροτικής παραγωγής και τη συνεισφορά της γεωργίας στο ΑΕΠ, όσο και ως προς το εισόδημα και το βιοτικό επίπεδο των μικρομεσαίων παραγωγών που αποτελούν τον κορμό της ελληνικής γεωργίας, διογκώθηκαν υπέρμετρα τα χρόνια που ακολούθησαν το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης του 2009.

Πιο συγκεκριμένα, για την τετραετία 2009- 2012 και σε σχέση με το κόστος παραγωγής, αν υπολογιστεί ως το αποτέλεσμα του αθροίσματος της αξίας των εισροών σε τρέχουσες βασικές τιμές, παρατηρείται αύξηση της τάξης του 22.5 %. Η αύξηση αυτή σε απόλυτες τιμές προσεγγίζει το 1 δις ευρώ, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό της επιμερίζεται στην αύξηση του ενεργειακού κόστους (κατά 64%) και του κόστους ζωοτροφών (κατά 31%) (ΠΑΣΕΓΕΣ, 2013). Η αύξηση του κόστους των δύο συγκεκριμένων εισροών, αποτελεί τον βασικό παράγοντα για την μείωση του κόστους άλλων απαραίτητων εισροών όπως είναι οι κατηγορία των υπηρεσιών και της κτηνιατρικής δαπάνης. Η εξέλιξη αυτή αποτυπώνει την διαδικασία υποβάθμισης και συρρίκνωσης της αγροτικής παραγωγής προκειμένου να αντισταθμιστεί το συνολικό κόστος παραγωγής.

Άμεση αντανάκλαση της αύξησης του κόστους παραγωγής, όπως επίσης και της φορολογίας που για την τετραετία 2009-2012 καταγράφει αύξησή κατά 93% (από 181,3 σε 351,2 εκατομμύρια ευρώ), αποτελεί η συρρίκνωση και του αγροτικού εισοδήματος κατά 20% για το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, μια απώλεια της τάξης του 1,4 δις ευρώ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014). Οι συγκεκριμένες εξελίξεις, αν εξειδικευτούν στην κατηγορία των μικρομεσαίων παραγωγών, οδηγούν στο συμπέρασμα πως σε πολλές περιπτώσεις το ετήσιο κόστος παραγωγής υπερβαίνει το αγροτικό εισόδημα.

Επιστροφή στην αγροτική παραγωγή στο έδαφος της κρίσης:

Μύθος ή πραγματικότητα;

Η εξέλιξη της απασχόλησης στην αγροτική παραγωγή κατά την συγκεκριμένη τετραετία παρουσιάζει μια ενδιαφέρουσα μεταβολή, αντιστρέφοντας το κλίμα της διαρκούς μείωσης του αγροτικού πληθυσμού κατά την προηγούμενη περίοδο. Τα τέλη του 2008 είναι η πρώτη χρονιά που καταγράφεται αύξηση της απασχόλησης

στην αγροτική παραγωγή, η οποία από 11,33% της συνολικής απασχόλησης προσεγγίζει το 12,5% το 2010, μεταφραζόμενη σε σχεδόν 33.000 νέες θέσεις εργασίας (Τσιφόρος και Σταυρόπουλος, 2011). Ο τρόπος που επιχειρήθηκε να ερμηνευτεί από πλευράς κυρίαρχης ρητορικής αυτή η τάση, βασίστηκε στο επιχείρημα πως η οικονομική κρίση γεννά ευκαιρίες στον πρωτογενή τομέα και απελευθερώνει νέες δυναμικές. Ντύθηκε μάλιστα με το ιδεολόγημα της δυνατότητας ύπαρξης ενός εν δυνάμει success story νέων μορφωμένων ανέργων κατοίκων των αστικών κέντρων που μπορούν να επενδύσουν στην ύπαιθρο σε νέες δυναμικές και προσοδοφόρες καλλιέργειες.

Εξετάζοντας όμως τα ποιοτικά χαρακτηριστικά αυτής της μεταβολής, βλέπουμε πως αναφέρεται κυρίως σε άτομα μέσης ηλικίας (45 -65) για τα οποία η αγροτική παραγωγή αποτελεί έσχατη λύση στο πρόβλημα της παρατεταμένης ανεργίας από τους κλάδους των κατασκευών και του τριτογενούς τομέα που έχουν υποστεί μεγάλη καταβύθιση τα χρόνια της οικονομικής κρίσης. Η νεότερη ηλικιακή κατηγορία που εισέρχεται στην αγροτική παραγωγή (15-44), είναι ποσοστιαία σαφώς πιο περιορισμένη και αναφέρεται κυρίως σε περιοχές με έντονη κατά το παρελθόν τουριστική δραστηριότητα.

Ως προς τις εργασιακές σχέσεις που αποτυπώνονται σε αυτή τη μεταβολή, παρατηρείται μεγάλη ποσοστιαία αύξηση της μισθωτής εργασίας κατά 40% για την τριετία 2008-2010, αύξηση ωστόσο που δεν καλύπτει σε απόλυτο μέγεθος τους νεοεισερχόμενους με σχέση αυτοαπασχολούμενου χωρίς προσωπικό. Η τελευταία κατηγορία μπορεί να καταγράψει μικρότερη τάση αύξησης αλλά σε απόλυτα μεγέθη είναι η επικρατέστερη εργασιακή σχέση των νεοεισερχόμενων στην αγροτική παραγωγή.

Ενδιαφέρον ποιοτικό στοιχείο της αύξησης της απασχόλησης κατά τη συγκεκριμένη τριετία αποτελεί η κατανομή σε σχέση με τον τομέα δραστηριότητας. Το μεγαλύτερο ποσοστό διοχετεύεται στις δενδρώδεις καλλιέργειες και δευτερευόντως στον κλάδο των υπηρεσιών προς τη γεωργία. Αντιθέτως οι αροτραίες καλλιέργειες, παρουσιάζουν οριακή αύξηση, ενώ μείωση καταγράφεται στους απασχολούμενους σε φυτώρια, στη σποροπαραγωγή και στην παραγωγή πολλαπλασιαστικού υλικού, βασικούς πυλώνες των εισροών στην αγροτική παραγωγή.

Από τα παραπάνω στοιχεία προκύπτει πως η όποια αύξηση της απασχόλησης στον αγροτικό τομέα κατά τα πρώτα χρόνια της ελληνικής οικονομικής κρίσης, δεν χαρακτηρίζεται από δυναμικά χαρακτηριστικά που μπορούν να λειτουργήσουν αναπτυξιακά στο δοσμένο πλαίσιο που συγκροτείται η αγροτική παραγωγή σήμερα. Περισσότερο αποτελούν μια αντιφατική κατάσταση επιβιωτισμού, παράγωγο της τεράστιας ύφεσης που έχουν φέρει οι ακραίες πολιτικές λιτότητας των κυβερνήσεων που υλοποιούν τις πολιτικές του ΔΝΤ και της ΕΕ. Αποτέλεσμα αυτής της διαπίστωσης αποτελεί η μείωση στην αγροτική απασχόληση που καταγράφεται το 2012 κατά 3,4% σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά, η οποία ωστόσο παραμένει σε χαμηλά επίπεδα εν συγκρίσει με την κάμψη στις κατασκευές (-17,4%), στη μεταποίηση (-13,4%) και στο εμπόριο (-10,9%) (ΠΑΣΕΓΕΣ, 2013).

ΑΝΤΛΩΝΤΑΣ ΚΑΠΟΙΑ ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, μπορούμε να εξάγουμε το συμπέρασμα πως η ελληνική αγροτική παραγωγή χαρακτηρίζεται από μικρομεσαία διάρθρωση, καθώς σε αυτή την κατηγορία συγκεντρώνεται ακόμα η συντριπτική πλειοψηφία των εμπλεκομένων. Η πραγματικότητα όμως αυτή, συμβαδίζει με την τάση μιας αργής, αλλά σταθερής συγκέντρωσης της γεωργικής γης και της κτηνοτροφίας. Από αυτή τη διαπίστωση μπορούμε να συμπεράνουμε πως ο μικρομεσαίος κλήρος δέχεται μια διπλή πίεση: Η αύξηση του κόστους παραγωγής, η φορολόγηση και η κατάργηση όλου του προστατευτικού πλαισίου την μικρομεσαίας παραγωγής, διαμορφώνουν μια συνθήκη περιορισμού ενός μέρους της αγροτικής δραστηριότητας σε πιο συρρικνωμένα πλαίσια, στα όρια της εκμετάλλευσης οικογενειακού τύπου και αυτοκατανάλωσης. Στα πλαίσια αυτής της συρρίκνωσης, ένα κομμάτι αυτών των εκμεταλλεύσεων διατηρείται με τη μορφή του συμπληρωματικού εισοδήματος, με τις ενισχύσεις της ΚΑΠ (που για αυτή την κατηγορία δεν ξεπερνούν το 17% του συνολικού ποσού πληρωμών) να αποτελούν βασικό παράγοντα για τη διατήρησή τους σε αυτά τα συρρικνωμένα επίπεδα. Ένα άλλο ισχυρό κομμάτι εκκαθαρίζεται και είτε πετιέται τελείως εκτός αγροτικής παραγωγής, είτε τροφοδοτεί την τάση συγκέντρωσης της αγροτικής γης και της κτηνοτροφίας.

Η κατάσταση αυτή ενισχύεται από την αδυναμία της υπάρχουσας συνεταιριστικής δομής να δώσει διέξοδο και να λειτουργήσει ως προστατευτικός μηχανισμός στους μικρομεσαίους παραγωγούς. Ο ρόλος των συνεταιρισμών χαρακτηρίζεται σε πολύ

μεγάλο βαθμό από την εμπέδωση πελατειακών σχέσεων με τους κυβερνητικούς πολιτικούς σχηματισμούς και από τη διαμόρφωση μιας γραφειοκρατικής συνεταιριστικής ελίτ που διαμεσολαβεί στην σχέση παραγωγών, κράτους και χρηματοπιστωτικού συστήματος. Από τους περίπου 6.000 πρωτοβάθμιους συνεταιρισμούς που υπάρχουν σήμερα, ένα μεγάλο ποσοστό είναι αδρανοποιημένο και δεν λειτουργεί, ενώ ένας πολύ μεγάλος αριθμός είναι χρεωμένος και μη βιώσιμος. Πάνω σε αυτό το έδαφος, δρομολογείται από πλευράς Κυβερνήσεων η θεσμοθέτηση της αναδιάρθρωσης τους μέσω της συγχώνευσης και της λειτουργίας τους με χαρακτήρα ανώνυμης εταιρείας.

Παρόλο όμως που η αγροτική εκμετάλλευση μικρής κλίμακας δέχεται το μεγαλύτερο βάρος της πίεσης, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε το γεγονός πως ένα ισχυρότατο ποσοστό της διατηρείται (αν και πιο συρρικνωμένο) και είναι ακόμα η κυρίαρχη από πλευράς διάρθρωσης μορφή εκμετάλλευσης. Αυτή η διαπίστωση συνηγορεί στο γεγονός πως η απλή εμπορευματική παραγωγή που ως μορφή παραγωγής χαρακτηρίζει τις μικρομεσαίες εκμεταλλεύσεις, έχει τη δυνατότητα να ανθίσταται, καθώς βασίζεται όχι στην κερδοφορία, αλλά στην αναπαραγωγή της εργασιακής της δύναμης (Οικονομάκης,2000). Η συγκεκριμένη «ιδιομορφία» δεν αποτελεί αδυναμία εδραίωσης καπιταλιστικών σχέσεων στην ύπαιθρο, αντιθέτως αποτελεί στρατηγική επιλογή του κεφαλαίου. Η γενικευμένη εμπέδωση μορφών συμβολαϊκής γεωργίας, μέσω υπογραφής συμβολαίων αποκλειστικής διάθεσης αγροτικών προϊόντων σε εταιρείες τροφίμων, γαλακτοβιομηχανίες και εμπορικούς διανομείς, αποτελούν το εναλλακτικό μοντέλο υπαγωγής της αγροτικής παραγωγής στο κεφάλαιο.

Παράλληλα, η αργή αλλά σταθερή τάση συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης του φυτικού και ζωικού κεφαλαίου, υποδηλώνει την ένδειξη πως καταγράφεται μια τάση (όχι όμως γενικευμένη) ενός μικρού κομματιού εκμεταλλεύσεων που από την απλή εμπορευματική παραγωγή, μεταπηδούν στην καπιταλιστική γεωργία.

Την ίδια στιγμή, δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε πως έχουν συντελεστεί βήματα στην παραγωγικότητα της εργασίας, στην εκμηχάνιση της παραγωγής, στην αύξηση του ποσοστού των αρδευόμενων καλλιεργητικών εκτάσεων, γεγονός που αποτυπώνεται στην καταγραφή αυξημένων στρεμματικών αποδόσεων. Παρόλα αυτά, η διαδικασία αυτή προσκρούει στα όρια ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και

των σχέσεων παραγωγής, λόγω της διάρθρωσης του κλήρου, όπως επίσης και της απαξίωσης της συνεταιριστικής δομής.

Σε σχέση με την εμπλοκή της ελληνικής αγροτικής παραγωγής στους ευρωενωσιακούς μηχανισμούς της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, τα παραπάνω στοιχεία συντείνουν στο γεγονός πως δεν έχει λειτουργήσει προς όφελος της συντριπτικής πλειοψηφίας των εμπλεκόμενων στη αγροτική παραγωγή που είναι οι μικρομεσαίοι αγρότες και κτηνοτρόφοι. Η διαπίστωση αυτή δεν μένει μόνο στην αποτύπωση που καταγράφεται στο εισόδημα των παραγωγών, αλλά επεκτείνεται και στις μεταβολές στο εμπορικό ισοζύγιο αγροτικών προϊόντων το οποίο αντανακλά και την κατεύθυνση του αγροτικού παραγωγικού υποδείγματος. Ως προς αυτό, είναι εμφανές πως η εμπλοκή της ελληνικής αγροτικής παραγωγής στους Ευρωπαϊκούς μηχανισμούς είχε ως αποτέλεσμα την ένταση της διατροφικής εξάρτησης μεταβάλλοντας πλήρως τον παραγωγικό προσανατολισμό της γεωργίας. Αυτό το γεγονός δεν σημαίνει απαραίτητως πως υλοποιείται ένα γραμμικό σχήμα που χαρακτηρίζεται από αύξηση εισαγωγών – μείωση εξαγωγών. Αντίθετα μπορούμε να πούμε πως ο προσανατολισμός της ελληνικής αγροτικής παραγωγής είναι κατά βάση εξαγωγικός, σε ένα διαμορφωμένο όμως τοπίο το οποίο χαρακτηρίζεται από την έκθεση της παραγωγής στον ευρωπαϊκό και κατ' επέκταση τον διεθνή καταμερισμό εργασίας. Διαμορφώνεται επομένως μια συνθήκη με βάση την οποία εισάγονται όλο και πιο μαζικά αγροτικά προϊόντα βασικής διατροφικής σημασίας όπως είναι τα γαλακτοκομικά, το κρέας, τα όσπρια και τα σιτηρά, ενώ εξάγονται κυρίως φρούτα λαχανικά, ελαιόλαδο και βιομηχανικά φυτά (βαμβάκι). Σε αυτή την κατεύθυνση συντελεί η συγκυρία της οικονομικής κρίσης, καθώς καταγράφεται σημαντική συρρίκνωση της εσωτερικής αγοράς, όπως επίσης και η άρση της δυνατότητας των μικρομεσαίων παραγωγών να έχουν άμεση πρόσβαση στο δίκτυο διανομής αγροτικών προϊόντων¹¹. Επιπλέον, ο κυρίαρχος ρόλος των μεσαζόντων στην αλυσίδα παραγωγής – κυκλοφορίας - διάθεσης αγροτικών προϊόντων, διαμορφώνει συνθήκες απομόνωσης του άμεσου παραγωγού από τη διάθεση των προϊόντων του.

Παρόλα αυτά θα ήταν λαθεμένη μια προσέγγιση που παρουσιάζει την κατάσταση μιας πλήρως αποδιάρθρωμένης και κατεστραμμένης αγροτικής παραγωγής.

¹¹ Η αυστηροποίηση του πλαισίου πρόσβασης των μικρών παραγωγών στις υπαίθριες λαϊκές αγορές, αποτελεί βασική μνημονιακή υποχρέωση που έχει συμφωνήσει η ελληνική Κυβέρνηση να ψηφίσει μέσα στο 2014.

Αντιθέτως, αυτή η προσέγγιση αποτελεί επιχειρηματολογία της κυρίαρχης ρητορικής, ως μοχλός τρομοκράτησης των λαϊκών στρωμάτων στο ενδεχόμενο ύπαρξης εναλλακτικού πλαισίου ανασυγκρότησης της αγροτικής παραγωγής. Ο πυρήνας αυτής της επιχειρηματολογίας βασίζεται στο σχήμα της υπανάπτυκτης αγροτικής παραγωγής, της αδυναμίας εξασφάλισης αγροτοδιατροφικής αυτάρκειας και της πλήρους εξάρτησης από τις εισαγωγές σημαντικού μέρους των εισροών στην αγροτική παραγωγή.

Η προσέγγιση αυτή είναι λαθεμένη γιατί παραβλέπει δύο βασικές παραμέτρους. Η πρώτη παράμετρος έγκειται στο γεγονός πως παρόλη την ένταση της αγροτοδιατροφικής εξάρτησης λόγω της έκθεσης στον ευρωπαϊκό και διεθνή καταμερισμό εργασίας, η Ελλάδα ακόμα παράγει μια ευρύτατη γκάμα αγροτικών προϊόντων, φυτικής παραγωγής και κτηνοτροφίας. Σε αυτό το γεγονός συντελούν οι ευνοϊκές εδαφοκλιματικές συνθήκες, τα σχετικά υψηλά επίπεδα παραγωγικότητας και εκμηχάνισης της παραγωγής που εξασφαλίζουν ικανοποιητικά επίπεδα αυτάρκειας ακόμα και σήμερα. Η δεύτερη παράμετρος έχει να κάνει με το γεγονός πως η ανασυγκρότηση της αγροτικής παραγωγής έρχεται να αναδιατάξει όχι μια παγιωμένη κατάσταση στην ελληνική ύπαιθρο μα μια κατάσταση υπό εξέλιξη που είναι αντιστρέψιμη. Πολύ δε παραπάνω, αν αναλογιστούμε πως η κατάσταση που διαμορφώνεται δεν είναι ουδέτερη, μα αποτέλεσμα συγκεκριμένων πολιτικών, που όσο δεν ανατρέπονται θα βαθαίνουν ακόμα παραπάνω. Επομένως, εκτιμούμε πως δεν βρισκόμαστε σε μια φάση που έχει επικρατήσει μια γενικευμένη καταστροφή παραγωγικών δυνάμεων¹² στη αγροτική παραγωγή, αλλά σε ένα μεταίχμιο κρίσης ενός πρότερου παραγωγικού υποδείγματος που στην περίοδο της οικονομικής κρίσης βγαίνει στην επιφάνεια με πολύ επιθετικό και κοινωνικά καταστροφικό τρόπο.

Στην αντιστροφή αυτής της κατάστασης βασικοί κόμβοι είναι ο προσανατολισμός της αγροτικής παραγωγής, το εύρος και η ποικιλία των αγροτικών αγαθών που μπορούν να παραχθούν στη χώρα, όπως επίσης και οι παραγωγικές σχέσεις που θα ορίζουν τον τρόπο που θα διαμορφώνεται η αγροτική παραγωγή. Οι τρεις αυτοί βασικοί κόμβοι ουσιαστικά ορίζουν το κατά πόσο η αγροτική παραγωγή θα προσανατολίζεται στην

¹² Η μικρομεσαία διάρθρωση της αγροτικής παραγωγής δεν θα πρέπει να παραβλέπουμε πως συμβάλει στη μεταφορά της συλλογικής εμπειρίας και πρακτικής ως προς τη μεθοδολογία που εφαρμόζεται στην παραγωγή, με διευρυνμένους όρους. Επομένως η εκκαθάριση παραγωγικών δυνάμεων που συντελείται στην αγροτική παραγωγή, δεν αποτιχίζει τόσο άμεσα τις δεξιότητες (καλλιεργητικές πρακτικές κτλ), όπως θα συνέβαινε σε περιπτώσεις μεγαλύτερης κλίμακας συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης φυτικού και ζωικού κεφαλαίου.

κάλυψη των βασικών εγχώριων διατροφικών αναγκών και όχι σε ένα καθαρά εξαγωγικό χαρακτήρα. Επίσης το κατά πόσο θα αναπτύσσεται προκειμένου να προσεγγίζει χαρακτηριστικά αυτάρκειας σε όσο δυνατόν μεγαλύτερο εύρος αγροτικών αγαθών. Ορίζουν τέλος και το πλέγμα παραγωγικών σχέσεων που θα διέπουν την αγροτική παραγωγή. Το ποιος παράγει, με τι τρόπο παράγει, όπως επίσης και το ποιος καρπώνεται τον πλούτο της αγροτικής παραγωγής. Επομένως η ανασυγκρότηση της αγροτικής παραγωγής οφείλει να απαντήσει σε γενικές γραμμές στο τι θα πρέπει να παράγεται, για ποίους θα πρέπει να παράγεται, ποιοι και με τι όρους θα το παράγουν, όπως επίσης και το ποιος θα επωφελείται από τον πλούτο της παραγωγής.

ΨΗΛΑΦΩΝΤΑΣ ΕΝΑ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟ ΔΡΟΜΟ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΚΤΟΣ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΕΕ ΚΑΙ ΚΑΠ

Πυρήνας και κεντρικός φορέας υλοποίησης ενός τέτοιου σχεδίου ριζικής ανασυγκρότησης της αγροτικής παραγωγής δεν μπορεί παρά να είναι οι μικρομεσαίοι παραγωγοί και οι μισθωτοί του συγκεκριμένου κλάδου, οι οποίοι αποτελούν την ραχοκοκαλιά και το βασικό ζωτικό κύτταρο της υπαίθρου. Η πρωτοβουλία και η ενεργοποίηση του συγκεκριμένου δυναμικού στο βαθμό που θα εντάσσεται σε μια ευρύτερη λαϊκή συμμαχία θα μπορεί να αλληλεπιδρά διαλεκτικά με έναν ευρύτερο και αναγκαίο κοινωνικό κεντρικό σχεδιασμό.

Ανασυγκρότηση του αγροτικού παραγωγικού συνεργατισμού

Λαμβάνοντας υπ' όψη τη διάρθρωση και τον χαρακτήρα της ελληνικής αγροτικής παραγωγής, η διαδικασία αυτή θα μπορούσε να αποδώσει ολοκληρωμένα στο βαθμό που θα συναντηθεί με τη λογική του αγροτικού παραγωγικού συνεταιρισμού και της αναγκαίας ανασυγκρότησης των δομών του αγροτοσυνεταιριστικού κινήματος. Ο παραγωγικός αγροτικός συνεταιρισμός, θεωρούμε πως είναι απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου να σπάσει ο διαχωρισμός πρωτογενούς παραγωγής - μεταποίησης - εμπορικής διανομής των τροφίμων και να αποκτήσουν οι τοπικές κοινωνίες διευρυνόμενο ρόλο στο σύνολο του αγροτοδιατροφικού συμπλέγματος.

Η συγκεκριμένη όμως λογική, βρίσκεται εκ των πραγμάτων στον αντίποδα της ανταγωνιστικότητας της ελεύθερης αγοράς και της - ομοίως οριζόμενης με αστικούς όρους - παραγωγικότητας. Αναφέρεται στην αποεμπορευματοποίηση της παραγωγής και κατανάλωσης των τροφίμων καθώς και στον επαναπροσδιορισμό όλων των

σχετικών δραστηριοτήτων σε σχέση με την κοινωνική και οικολογική βιωσιμότητα, τη στήριξη της απασχόλησης και του αγροτικού εισοδήματος και την κάλυψη των διατροφικών αναγκών του συνόλου του ελληνικού λαού.

Από τα παραπάνω προκύπτει πως πρόκειται για μια διαδικασία συνεχών ρήξεων και ανατροπών που δεν μπορεί να συντελεστεί εντός του πλαισίου των επιλογών της ΕΕ, της ευρωζώνης και των κυρίαρχων κατευθύνσεων της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής. Χωρίς την πλήρη αμφισβήτηση της θέσης της Ελλάδας στον διεθνή και ευρωπαϊκό καταμερισμό εργασίας, θεωρούμε πως δεν μπορεί να υπάρχει διαδικασία ουσιαστικής ανασυγκρότησης της αγροτικής παραγωγής. Μια ριζικά διαφορετική αγροτική παραγωγή, κοινωνικά και περιβαλλοντικά προσανατολισμένη, δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να προκύψει ως παραπροϊόν των κοινοτικών επιδοτήσεων και της «πράσινης» καπιταλιστικής ανάπτυξης¹³, αλλά μόνον ως συνειδητή επιλογή ενός λαού που έχει προβεί στις απαραίτητες ρήξεις με το σιδερένιο πλαίσιο της Ε.Ε. και τη λογικές της καπιταλιστικής κερδοφορίας.

Τεχνικά ζητήματα εναλλακτικής διάρθρωσης της αγροτικής παραγωγής

Όσον αφορά το τεχνικό επίπεδο, ο βραχυπρόθεσμος σχεδιασμός μιας εναλλακτικής κατεύθυνσης εκτός πλαισίου πολιτικών της ΕΕ, οφείλει να κινηθεί στην προσπάθεια άμεσης κάλυψης των εγχώριων διατροφικών αναγκών και ανάκτησης υψηλού βαθμού αυτάρκειας βασικών αγροτικών προϊόντων. Με βάση αυτό το σκεπτικό και τις υπάρχουσες παραγωγικές δυνατότητες, μπορούμε σχετικά εύκολα να προβλέψουμε πως σε πρώτη φάση θα δοθεί έμφαση στις μονοετείς, αροτραίες καλλιέργειες μαλακού σίτου και οσπρίων που είναι τα βασικά είδη φυτικής παραγωγής με μικρό επίπεδο αυτάρκειας (ΠΑΣΕΓΕΣ,2014)¹⁴. Παράλληλα θα επιδιωχθεί να διατηρηθούν οι καλλιέργειες οπωροκηπευτικών, φρούτων και αμπελοκομικών στα αυξημένα επίπεδα αυτάρκειας που βρίσκονται σήμερα, ενώ μεσομακροπρόθεσμα θα επιδιωχθεί η αύξηση της παραγωγής ζωοτροφών και του ζωικού κεφαλαίου, η ανάπτυξη της εκτατικής και ημιεντατικής κτηνοτροφίας και η

¹³ Ως πράσινη ανάπτυξη στην γεωργία, ορίζεται από πλευράς ΚΑΠ το σύνολο των ορθών αγροτικών πρακτικών που συμβάλλουν στην οικολογική εξισορρόπηση και την ορθολογική διαχείριση των φυσικών πόρων. Το κόστος όμως για την υλοποίηση αυτών των πρακτικών, αποτιγχίζεται από το κράτος και επιμερίζεται στους ίδιους τους παραγωγούς, ενώ παράλληλα λειτουργεί και ως μοχλός πειθάρχησης, αφού η τήρηση του ή όχι, φιλτράρει την κατανομή των ευρωπαϊκών επιδοτήσεων, μέσα από κανονισμούς συμμόρφωσης.

¹⁴ Στην αναδιάρθρωση του προσανατολισμού της αγροτικής παραγωγής αροτραίων καλλιεργειών, εντάσσεται και ο επανασχεδιασμός μονοκαλλιεργειών όπως η καλλιέργεια βαμβακιού.

βελτίωση των αποδόσεων με τη δημιουργία των απαραίτητων υποδομών στην πρωτογενή παραγωγή και τη μεταποίηση. Η επανάκτηση υπό δημόσιο έλεγχο της Βιομηχανίας Ζάχαρης και η επαναλειτουργία των εργοστασίων που έχουν κλείσει, αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου να επανέλθει η τευτλοκαλλιέργεια σε αυτόνομη επίπεδα παραγωγής. Ως προς τις εισροές στην αγροτική παραγωγή θα πρέπει να ληφθούν υπόψη η άμεση διαθεσιμότητα τους με βάση τις δυνατότητες της εγχώριας παραγωγής, καθώς και τα περιθώρια βελτίωσής μέσω ενός σχεδίου που θα αποβλέπει στην αύξηση της εγχώριας κάλυψης. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται η κατεύθυνση επαναδημιουργίας Εθνικής Λιπασματοβιομηχανίας, η στήριξη Εθνικής Βιομηχανίας Φαρμάκων και Φυτοπροστατευτικών, όπως επίσης και ο προσανατολισμός της γεωτεχνικής έρευνας στο σπάσιμο των κάθε λογής πατέντων που κατοχυρώνονται από τις μεγάλες πολυεθνικές του αγροτικού κλάδου, προς όφελος της δημόσιας υγείας και της διατροφής του λαού. Το ανελαστικά εισαγόμενο μέρος των εισροών (π.χ. πρώτες ύλες λιπασμάτων, πρωτεϊνούχες ζωοτροφές), αφού εξαντληθούν οι δυνατότητες υποκατάστασης εισαγόμενων εισροών με άλλες εγχώριες που βρίσκονται σε επάρκεια, εκτιμούμε πως μπορεί να καλυφθεί στα πλαίσια ισότιμων διακρατικών σχέσεων και από χώρες εκτός ΕΕ.

Η επιλογή σύγκρουσης με τους ευρωπαϊκούς μηχανισμούς, βάζει επομένως επιτακτικά το ζήτημα της αναδιάταξης των διεθνών εμπορικών σχέσεων της χώρας που αφορούν την υποτίμηση του νέου εθνικού νομίσματος και τα επίπεδα διαμόρφωσης των τιμών των εισαγόμενων χρηματιστηριακών αγροτικών προϊόντων και εισροών. Η δυνατότητα εύρεσης εναλλακτικών της Ε.Ε. πηγών εισαγωγής τροφίμων και εισροών (π.χ. βόειο κρέας από Αργεντινή, πετρέλαιο και φυσικό αέριο από τη Βενεζουέλα, τη Ρωσία ή το Ιράν), όπως επίσης και η αναζήτηση διαφορετικών τρόπων πληρωμής (ανταλλαγές προϊόντων ή και υπηρεσιών) στα πλαίσια των ισότιμων διακρατικών σχέσεων και της αλληλεγγύης των λαών, αποτελούν βασικά εργαλεία μείωσης των επιπτώσεων της έλλειψης συναλλάγματος και του ενδεχόμενου ιμπεριαλιστικού εμπάργκο.

Ο προσανατολισμός στις ισότιμες διακρατικές σχέσεις, δεν μπορεί να αποδώσει χωρίς την προσπάθεια ανάπτυξης διεθνούς κινήματος αλληλεγγύης προς το λαό της Ελλάδας, βοήθεια που μπορεί να αποβεί κρίσιμη σε μια σειρά από ζητήματα (αιτήματα και κινήματα για διάθεση προϊόντων και σπάσιμο των κυρώσεων, προμήθεια σπόρων που δεν καλύπτονται από πατέντες, ανταλλαγή κινηματικών και παραγωγικών εμπειριών κλπ.).

Αντιμετώπιση ζητημάτων που άπτονται της σφαίρας παραγωγής διακίνησης και κυκλοφορίας των αγροτικών προϊόντων:

Κρίσιμος παράγοντας που θα κρίνει την επιτυχία ενός εγχειρήματος εναλλακτικού δρόμου ανάπτυξης της αγροτικής παραγωγής αποτελεί η διαδικασία σπασίματος των καρτέλ των μεσαζόντων που ορίζουν σήμερα το μεγαλύτερο μέρος της κυκλοφορίας και της διακίνησης των αγροτικών προϊόντων. Οι πρωτοβουλίες που ξεδιπλώθηκαν τα τελευταία χρόνια της κρίσης και βασίζονται στην ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών άμεσης διανομής αγροτικών προϊόντων (κινήματα χωρίς μεσάζοντες) παρακάμπτοντας τις ενδιάμεσες μονοπωλιακές εμπορικές δομές, μπορούν να αποτελέσουν μια ελπιδοφόρα διέξοδο. Η ανασυγκρότηση των παραγωγικών συνεταιριστικών δομών, όπως επίσης και η δημιουργία καταναλωτικών συνεταιρισμών που ήδη έχουν αρχίσει και κάνουν την εμφάνισή τους, μπορούν να δημιουργήσουν εναλλακτικά δίκτυα κυκλοφορίας και να επανασυνδέσουν τη σχέση παραγωγού – καταναλωτή. Βασική προϋπόθεση που θα κρίνει την επιτυχή έκβαση μιας δυαδικής εμπορευματικής κυκλοφορίας αγροτικών προϊόντων αποτελεί η ενεργή λαϊκή στήριξη και πρωτοβουλία (που θα αναλάβει και μεγάλο μέρος υλοποίησης ενός τέτοιου σχεδιασμού), όπως επίσης και η θεσμοθέτηση αυτών των δομών με την ένταξή τους στο νομικό πλαίσιο. Παραδείγματα μπορούμε να αντλήσουμε από χώρες της Λατινικής Αμερικής, όπως η Βενεζουέλα, που επιχείρησαν να ακολουθήσουν τέτοιο εναλλακτικό δρόμο.

Παράλληλα και σε επίπεδο κεντρικού σχεδιασμού θα πρέπει να αναπτυχθούν εργαλεία ελέγχου φαινομένων μαύρης αγοράς και τεχνητών ελλείψεων με διατίμηση σε βασικά προϊόντα, με μέτρα αποθεματοποίησης και ελέγχου των εξαγωγών, με μέτρα για τη στήριξη της παραγωγής και την αποφυγή της δημιουργίας «χέρσας» γης, με κίνητρα μέσω εθνικών επιδοτήσεων, όπως επίσης και μέσω της διάθεσης της ακαλλιέργητης γης σε ανέργους.

Αξιοποίηση και ενίσχυση των υπαρχουσών δυνατοτήτων επιστημονικής υποστήριξης, έρευνας και εκπαίδευσης.

Το επιστημονικό δυναμικό που εμπλέκεται στην αγροτική παραγωγή, αντικειμενικά αποκτά αναβαθμισμένο ρόλο σε μια διαδικασία ανασυγκρότησης της αγροτικής παραγωγής. Επομένως άμεση κρίνεται η επαναλειτουργία των αγροτικών ινστιτούτων

και των ερευνητικών ιδρυμάτων που βρίσκονται σε καθεστώς υπολειτουργίας από τις πολιτικές δημοσιονομικής πειθάρχησης. Μεσοπρόθεσμα θα πρέπει να μπαίνει και η κατεύθυνση δημιουργίας νέων, με έμφαση στη διατήρηση των τοπικών φυλών ζώων και γεωργικών ποικιλιών, τη γενετική βελτίωση και την αγροτική εκπαίδευση. Βασικός κορμός για τη στελέχωση των γεωτεχνικών ερευνητικών κέντρων είναι η τριτοβάθμια γεωτεχνική πανεπιστημιακή εκπαίδευση και η συγκρότησή της σε ένα αναβαθμισμένο επίπεδο, ανοιχτό στους αγρότες, τους εργαζόμενους και την κοινωνία, με γνωστικά αντικείμενα τη Γεωπονική - Κτηνιατρική - Τεχνολογία τροφίμων - Δασολογία – Βιολογία. Η σύνθεση των παραπάνω γνωστικών αντικειμένων μπορεί να λειτουργήσει ενάντια στο βάθεμα του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας και τη διάκριση μεταξύ επιτελικού και εκτελεστικού ρόλου στην παραγωγή και ενάντια στο διαχωρισμό θεωρίας και πράξης. Παράλληλα, η αναδιοργάνωση των κρατικών γεωργικών υπηρεσιών κρίνεται απαραίτητη, προκειμένου οι γεωτεχνικοί επιστήμονες να λειτουργήσουν ενισχυτικά στη γεωργία, την κτηνοτροφία, την αλιεία και τη σχετική μεταποιητική βιομηχανία - βιοτεχνία. Η επιστροφή των κτηνιάτρων και των γεωπόνων στο κέντρο της παραγωγικής διαδικασίας, σε αντιδιαστολή με το γραφειοκρατικό ρόλο του διακανονιστή των ευρωπαϊκών κονδυλίων που έχουν σήμερα, αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την ανασυγκρότηση της αγροτικής παραγωγής.

Αλλαγή καταναλωτικού υποδείγματος και διατροφικής - κοινωνικής συμπεριφοράς:

Όπως αναφέρθηκε και στο εισαγωγικό μέρος του παρόντος άρθρου, η επιτυχής έκβαση ενός εγχειρήματος ριζικού μετασχηματισμού της αγροτικής παραγωγής, αποτελεί κάτι πολύ παραπάνω από ένα απλό άθροισμα τεχνικών και επιστημονικών ζητημάτων. Η αλλαγή παραγωγικού υποδείγματος στη γεωργία, δεν μπορεί να παρά να συνδέεται άμεσα και από την αλλαγή του ευρύτερου καταναλωτικού υποδείγματος και της διατροφικής – κοινωνικής συμπεριφοράς.

Η αύξηση του ελεύθερου χρόνου στους εργαζόμενους και στα λαϊκά στρώματα είναι αναγκαία συνθήκη προκειμένου να αναπτυχθεί η οικιακή κουζίνα και να περιοριστεί η ταχεία εστίαση (παράγωγο του δυτικού καταναλωτικού προτύπου. Παράλληλα, η δημιουργία υποδομών και θεσμών δωρεάν εστίασης στους μαζικούς χώρους (εκπαίδευση, βιομηχανία, δημόσιο, εργασιακοί χώροι κλπ.) για την απελευθέρωση των εργαζόμενων γονέων (και κυρίως των μητέρων) από τη ρουτίνα της καθημερινής

παρασκευής τροφής, μπορούν να ενισχύσουν σημαντικά την αγροτική παραγωγή. Η έμφαση επίσης στην εποχικότητα των αγροτικών προϊόντων ως δομικό στοιχείο διατροφής και δίαιτας και η αξιοποίηση των ποσοτήτων τροφίμων που σήμερα πετιούνται στα πλαίσια της καπιταλιστικής αλυσίδας μεταποίησης - κυκλοφορίας - κατανάλωσης, αποτελούν βασικά συστατικά ενός εναλλακτικού παραγωγικού προσανατολισμού. Η προώθηση τέλος της μικρής γεωργίας των μπαξέδων και της οικόσιτης κτηνοτροφίας στις αγροτικές και ημιαστικές περιοχές, μπορούν να λειτουργήσουν ενισχυτικά πλάι στην συνολική αγροτική παραγωγή και να συμβάλουν στην ύπαρξη διατροφικής επάρκειας, όπως επίσης και στην οικολογική εξισορρόπηση, η οποία διαταράσσεται στα πλαίσια της εκβιομηχανισμένης εντατικής γεωργίας.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- European Commission, Agriculture in EU, Statistical and Economic Information, Report 2010, March 2011.
- European Commission, Agricultural Policy Perspectives, Member State factsheets- January 2014, Greece
- European Council, Interinstitutional File 2011/0280, Brussels, 10 April 2013.
- European Parliament, Directorate General for Internal Policies, Policy Department B: European Council Conclusions on the Multiannual. Financial Framework 2014-2020 and the CAP, July 2013.
- Mogens, Pelt (2006). *Tying Greece to the West. US-West German –Greek Relations 1949-1974*. Copenhagen: Museum tusculanum Press, pp. 95-144.
- Sotiris, Panagiotis (2014). *From resistance to hegemony: The struggle against austerity and the need for a new historical bloc*. Presentation at the Toronto Historical Materialism Conference, 8-11 May 2014.
- Βεργόπουλος, Κώστας (1975). *Το Αγροτικό Ζήτημα στην Ελλάδα: Η Κοινωνική ενσωμάτωση της Γεωργίας*. Αθήνα: Εξάντας.
- Λιανός, Θ., Δαμιανός, Δ. Μέργος, Γ., Ντεμούσης, Μ., Κατρανίδης, Σ (2009). *Αγροτική Οικονομική: Θεωρία και Πολιτική. Κεφάλαιο 11: Κοινή Αγροτική Πολιτική*. Αθήνα: Μπένου, Γ' Έκδοση.
- Μελέτες Κέντρου Μαρξιστικών Ερευνών (1977). *Η ένταξη στην ΕΟΚ και η θέση της Ελλάδας*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Μηλιός, Γιάννης (1990). *Τρόποι Παραγωγής και Κοινωνικές Σχέσεις στην Ύπαιθρο (19^{ος} και 20^{ος} αιώνες)*, (σσ. 43-52). Αθήνα: Επιστημονική Σκέψη.

- Μηλιός, Γιάννης (2000). *Ο Ελληνικός Κοινωνικός Σχηματισμός: Από τον Επεκτατισμό στην Καπιταλιστική Ανάπτυξη*. Αθήνα: Κριτική.
- Οικονομάκης, Γιώργος (1998). *Το ζήτημα της καπιταλιστικοποίησης του Αγροτικού Τομέα (Με αφορμή την "Έκθεση Σπράου" για τη Γεωργία), Μέρος 1: Αναζητώντας τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής επί του γεωργικού εδάφους*. Θέσεις, τ. 65:57-74.
- Οικονομάκης, Γιώργος (2000). *Ιστορικοί Τρόποι Παραγωγής: Καπιταλιστικό Σύστημα και Γεωργία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 275-278
- ΠΑΣΕΓΕΣ (2012). *Αυτάρκεια Αγροτικών Διατροφικών Προϊόντων*. Αθήνα: ΠΑΣΕΓΕΣ.
- ΠΑΣΕΓΕΣ (2013). *Πρόσφατες εξελίξεις στην Αγροτική Οικονομία της Ελλάδος*. Αθήνα: ΠΑΣΕΓΕΣ.
- ΠΑΣΕΓΕΣ (2014). *Η Κοινή Αγροτική Πολιτική μετά το 2014: Ανάλυση Προτάσεων και Σεναρίων Κατανομής των Άμεσων Ενισχύσεων*. Αθήνα: ΠΑΣΕΓΕΣ.
- Πετρόπουλος, Δημήτριος (2010). *Διαχρονική Εξέλιξη των Μεγεθών του Εξωτερικού Εμπορίου Αγροτικών Προϊόντων στην Ελλάδα την Περίοδο 1994-2008*. Πρακτικά Ελληνικού Συνεδρίου Διοίκησης και Οικονομίας, Καβάλα 4-6 Ιουνίου, σσ.320-332.
- Τσιμπουκάκης, Ηλίας (2012). *Η Εξέλιξη της Αγροτικής Παραγωγής στην Ελλάδα. Κομμουνιστική Επιθεώρηση (τ.6)*. Αθήνα: ΚΟΜΕΠ.
- Τσιφόρος, Ι και Σταυρόπουλος, Χ (2011). *Πρόσφατες εξελίξεις στην απασχόληση στον αγροτικό τομέα*. Αθήνα: ΠΑΣΕΓΕΣ.
- Φωτόπουλος, Τάκης (2005). *Η Καταστροφή της γεωργίας στην ΕΕ. Περιεκτική Δημοκρατία, (τ. 9)*. Αθήνα: Γόρδιος.